

Ю. В. Шпак,
к. е. н., доцент,
докторант кафедри економічної теорії та історії економіки,
Національна академія державного управління при
Президентіві України

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ АГРАРНОГО СЕКТОРУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ В СИСТЕМІ МАКРОЕКОНОМІЧНИХ ПРОПОРЦІЙ ЗА СУЧАСНИХ УМОВ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ РИНКІВ

У статті досліджується аграрний сектор як важливий структурний елемент ринкової економіки. Вплив держави на розвиток аграрного сектору національної економіки. Функції аграрного сектору, в макроекономічних пропорціях. Роль аграрного сектору в економіці країни, його взаємозв'язків з іншими секторами економіки для забезпечення розширеного відтворення галузі. А також, теоретико-методологічні аспекти глобалізації та її вплив на аграрний сектор. Аналізуються концептуальні підходи до державного регулювання аграрного ринку в умовах глобалізації та набуття членства України у СОТ.

The article investigates agrarian branch as an important structural element of market economy. As well it studies state impact for the development of agrarian branch of national economy; functions of agrarian branch within macro economic proportions; the role of agrarian branch in country's economy, its correlations with other branches of economy to provide more extensive reconstruction of the branch.

Ключові слова: аграрний сектор, агропромислове виробництво, макроекономічні пропорції, глобалізація, СОТ.

Key words: agrarian branch, agro industrial production, macro economic proportions, globalization, WTO.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Дослідження проблем розвитку, реформування та ефективної діяльності аграрного сектору під кутом зору його місця в макроекономіці набуває в сучасних умовах особливої актуальності. Економіка України зазнає значних структурних змін, тому для визначення напрямів подальшого руху необхідна кількісна та якісна оцінка взаємозв'язків аграрного сектору і національної економіки в умовах глобалізації.

Динамічного і пропорційного розвитку національної економіки, формування її раціональної галузе-

вої структури можна досягти шляхом забезпечення збалансованих співвідношень між проміжним та кінцевим продуктами всіх галузей, а також між обсягами та структурою виробництва і кінцевим споживанням. Це потребує розробки комплексного підходу до дослідження ролі аграрного сектору в системі макроекономічних взаємозв'язків.

Аграрний сектор як складова національної економіки не тільки має значну частку у ВВП, платіжному та зовнішньоторговельному балансі і на ринку праці, а й є активним споживачем товарів та послуг інших галузей,

опосередковано створює в них робочі місця. Отже, він може суттєво впливати на розвиток інших галузей та макроекономічну стабільність держави в умовах світових процесів глобалізації.

АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблемі визначення аграрного сектору як складової національної економіки та окреслення його меж приділяли увагу Г. Киперман, К. Маркс, В. Петті, Д. Рікардо, Т. Рябушкін, М. Трейсі, А. Сміт, С. Шольц. Дослідженню аграрного сектору як складової економічної системи України та питанням оцінки, формуванню структури та використанню виробничого потенціалу присвячені праці вітчизняних вчених-економістів: С. Дем'яненка, І. Лукінова, О. Могильного, О. Онищенко, Б. Пасхавера, П. Саблука, В. Точиліна, В. Трегобчука, О. Шпичака, А. Юзефовича, В. Юрчишина. Значний внесок у розвиток макроекономічних досліджень, взаємозв'язків між окремими складовими економіки зробили такі вітчизняні та зарубіжні вчені, як В. Бондаренко, Є. Гайдар, А. Гальчинський, В. Геєць, Дж.-М. Кейнс, В. Леонтьєв. Щодо процесу глобалізації світових ринків, то ця тема глобалізації у світовій економіці має досить дискусійний характер. Так, на думку Л. Бляхмана, глобалізація — це процес створення єдиного світового ринку товарів, послуг, фінансових ресурсів, технологій, інтелектуальної власності й робочої сили, інформаційною основою якого стає Інтернет [4]. Політолог Д. Видрін вважає, що, по суті, глобалізація — це тотальна уніфікація світових правил гри [2]. На думку Ю. Яковця, найбільш логічним видається наступне визначення: глобалізація — це процес інтернаціоналізації, що набуває глобальних планетарних масштабів й одержав нові прояви транснаціоналізації, тобто взаємного проникнення економік. Одночасно це й універсалізація, або гомогенізація життя, коли під впливом обмінів людьми, товарами, капіталами, культурними цінностями тощо світ тяжіє до єдиних стандартів, принципів, цінностей [12]. В.М. Лукашевич вважає, що глобалізація — це об'єктивний соціальний прогрес, вмістом якого є всезростаючий взаємозв'язок і взаємозалежність національних економік, національних політичних і соціальних систем, національних культур, а також взаємодії людини та зовнішнього середовища. В основі глобалізації, на його думку, лежить розвиток світових ринків товарів, послуг, праці, капіталу [5].

В умовах глобалізації в Україні все відчутніше стає потреба всебічної оцінки місця аграрного сектору в економіці, його взаємозв'язків з іншими секторами, оскільки одним з чинників вирішення соціально-еконо-

мічних проблем є пропорційний розвиток. Розробка методології, яка б розкривала передумови, закономірності, фактори дії економічних методів оцінки та регулювання структурних зрушень, може забезпечити вирішення цього питання.

Однак чимало питань стосовно впливу процесів глобалізації на світовий агропромисловий комплекс і на рівень регуляторних повноважень української держави в процесах регулювання національного аграрного ринку, особливо в умовах вступу нашої країни до Світової організації торгівлі, залишаються недостатньо дослідженими і потребують поглибленого вивчення.

Мета цієї статті — дослідити розвиток методологічних та методичних підходів до визначення ролі аграрного сектора в економіці країни, його взаємозв'язків з іншими секторами економіки для забезпечення розширеного відтворення галузі та визначити сутність та теоретико-методологічні підходи до процесу глобалізації і його впливу на державне регулювання національного аграрного ринку.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

У світовій економіці Україна відноситься до країн з економікою, що розвивається, і це обумовлює певні закономірності в її розвитку. Стосовно сільського господарства, це — його значна частка у національному доході та вагома кількість зайнятих у цій галузі. Водночас економічне зростання характеризується відтоком працівників з сільського господарства в інші галузі, зокрема у сферу послуг. Цей процес повинен супроводжуватися зростанням продуктивності праці в сільському господарстві та відносним зменшенням його частки в національному доході.

Становлення сучасної системи світового господарства й світогосподарських зв'язків з часів першої промислової революції супроводжувалося гострими теоретичними суперечками. В їх основі лежали кардинальні розбіжності поглядів на причини, що породжують міжнародну торгівлю, й її вплив на добробут держав і народів. Ці розбіжності найбільш яскраво виразили представники двох шкіл — протекціоністи, що виступали за строге обмеження доступу на національний ринок іноземних товарів, і фритредери — прихильники вільної торгівлі між країнами.

Процеси сучасної глобалізації не є чимось несподіваним, виниклим у результаті якогось відкриття. Історично світ глобалізується й інтегрується в процесі всього свого розвитку. Закон глобалізації є об'єктивним законом розвитку людства. Це означає, що процеси глобалізації неможливо скасувати, відкласти, зупинити, особливо стосовно їх впливу на

Україну. При цьому необхідно визначити ступінь впливу глобалізаційних процесів не тільки на національну економіку в цілому, а й на її аграрний сектор зокрема. Тим більше, що ціла низка глобальних проблем, які потребують негайного вирішення, пов'язані з функціонуванням саме цієї сфери економіки: продовольча, екологічна, енергетична, сировинна та ін.

У ХХ ст. набула значного розвитку інтернаціоналізація господарського життя, яка на базі торгівлі доповнилась вивозом позичкового й продуктивного капіталу. Поряд з тенденцією інтернаціоналізації всесвітнього господарства на основі міжнародного поділу праці продовжує діяти міжнародна спеціалізація, сутність якої полягає в тому, що окремі країни спеціалізуються на випуску якихось конкретних товарів і послуг. Ця спеціалізація пояснюється традиціями, специфікою виробничого потенціалу, економічним потенціалом, наявністю природних ресурсів.

Спеціалізація дає змогу окремим країнам не витрачати значні грошові ресурси на створення деяких виробництв для випуску товарів, а одержувати їх шляхом зовнішньої торгівлі. Це пов'язане з тим, що та або інша країна має тривалий, професійний досвід у виробництві тих чи інших високоякісних товарів, що дозволяє експортувати їх в інші країни, які імпортують такі товари, оскільки вони їх не виробляють через певні внутрішні національні особливості економіки.

У результаті такого розвитку міжнародної спеціалізації відбувся поділ країн на три групи: 1) країни, що виробляють продукцію обробної промисловості на світовий ринок; 2) країни, що постачають продукцію видобувної промисловості; 3) країни, що спеціалізуються на виробництві й продажу продукції сільського господарства.

До третьої групи відносять країни, спеціалізація яких на всесвітньому ринку обмежується сільськогосподарською продукцією, або через слабкий економічний розвиток, в основному внаслідок колоніального панування ряду західних країн у XVIII—XIX ст. або в результаті даної спеціалізації. У першу чергу це стосується країн Азії, Африки, Латинської Америки, країн СНД (у тому числі й України).

Кажучи про третю групу країн — постачальників сільськогосподарської продукції, слід зазначити наявність серед них спеціалізації на певний вид продукції. Так, Бразилія є визнаним постачальником кави, Аргентина — м'яса, Куба — цукру, країни Латинської Америки й Африки — бананів, арабські країни — фініків і цитрусових, бавовни, Україна — зернових, олійних культур, цукру [7; 8].

В узагальненому вигляді об'єктивні фактори, які в цей час визнача-

ють процес глобалізації, можуть бути представлені в такий спосіб.

По-перше, основним об'єктивним фактором, що визначає цей процес, є міжнародний поділ праці. Це вищий щабель розвитку суспільного територіального поділу праці, що спирається на спеціалізацію виробництва окремих країн на певних видах продукції, якими вони обмінюються (для України це природно сільськогосподарська продукція). Міжнародний поділ праці творить основу розширення міжнародної торгівлі, становить об'єктивну базу розвитку світового ринку (в тому числі аграрного).

По-друге, фактор глобального науково-технічного прогресу й впровадження нових технологій, який забезпечує стабільну й усезростаючу перевагу одних країн над іншими. Нові технології змінюють:

— основи виробництва й організації праці в аграрній сфері;

— способи використання аграрної продукції (наприклад, можливість довгострокового зберігання вироблених продовольчих продуктів);

— процес відновлення виробничих фондів, що стає безперервним (наприклад прискорена амортизація устаткування, безперервне вкладання в нові високопродуктивні аграрні технології).

Крім того, нові технології створюють конкурентні переваги й можливості монопольного впливу на світовий аграрний ринок. При цьому країни й корпорації, що створюють нові технології й володіють ними, привласнюють підвищену частку світового прибутку порівняно із вкладеним цими країнами капіталом [6].

По-третє, фактором розвитку об'єктивного процесу глобалізації є рівень макроекономічної відкритості, який формується. Відкритість національних економічних кордонів — явище об'єктивне, яке рано чи пізно досягне кожну країну. Рівень інтеграції національних економік у глобальні процеси залежить від ступеня їхньої відкритості. При відкритій економіці країни протистоять іншим країнам, наднаціональним силам. При цьому на внутрішню економічну ситуацію впливає вся система світогосподарських відносин. Тому рівень відкритості економіки визначається різними факторами й повинен відповідати національним інтересам кожної країни.

Таким чином, розглянуті зміст і наслідки сучасного процесу глобалізації дають змогу виділити базисні основи глобалізації як єдиного цілого. Фактори, що впливають на процес глобалізації в аграрній сфері, представлені на рис. 1.

Процеси об'єктивної глобалізації не можуть розвиватися стихійно. Вони підлягають регулюванню на міжнародному рівні. Таке регулювання покликане забезпечити реалізацію інтересів усіх суб'єктів, що беруть

участь у цих процесах. Однак такий підхід суперечить самій сутності капіталу як самозростаючої вартості за рахунок присвоєння результатів чужої праці.

Однак, незважаючи на існуючі суперечки, об'єктивно вже на рубежі ХХ—ХХІ ст. свого розвитку людство перебуває в стані всеохоплюючих глобальних процесів, що розкривають нові можливості якісного зростання в планетарному масштабі й у той же час це створює нові погрози безпеки життєдіяльності й соціально-економічному розвитку, різнопланові глобальні проблеми й конфлікти. Така подвійність відображає, з одного боку, дію об'єктивних законів глобального розвитку, з другого — реалізацію глобальних процесів, які ініціюються світовою економічною елітою (розвинутими країнами), що знаходить прояви в сучасних тенденціях процесу глобалізації (суб'єктна складова).

Сприйняти концепцію розвитку глобального миру як єдиного цілого заважає економічний інтерес країн-лідерів, тому капітал (у тому числі аграрний) прагне реалізувати свої інтереси шляхом суб'єктивної глобалізації. Тобто процес глобалізації на рубежі століть характеризує нестабільність світової економіки, що відображає протиріччя між об'єктивною необхідністю розвитку міжнародного поділу праці для вирішення глобальних проблем (продовольчої, екологічної і т.п.) і суб'єктивним прагненням до одностороннього присвоєння його результатів крупним капіталом — транснаціональними компаніями ТНК. На наш погляд, такого присвоєння результатів міжнародного поділу праці заслуговують, у тому числі, 20% населення планети, які потерпають від хронічного недоїдання, та вся цивілізація в межах реалізації концепції екологічно безпечного світу, забезпечення енергетичного балансу за рахунок біотехнологій і т.ін.

Протиріччя між довгостроковими інтересами цивілізації в цілому й інтересами суб'єктів ринку може бути визначене як основне протиріччя глобалізації економіки. Світове співтовариство зацікавлене в забезпеченні стійкого розвитку, без порушення гармонії людини й природи. Суб'єкта ринку в остаточному підсумку цікавить одержання максимально високого прибутку, для якого індивідуальний інтерес превалює над суспільними.

В останні десятиліття ХХ ст. економічна відкритість більшості країн переступила рубіж, після якого принципово змінюється співвідношення ендогенних і екзогенних факторів розвитку національних економік. Якщо в минулому вирішальну роль відігравали перші, то тепер ця роль стала переходити до других. Долі національних економік усе більше визначаються зовнішньоекономічним

середовищем. Причому в країн, що розвиваються, ступінь відкритості значно вищий, ніж у розвинутих країнах.

Економічна лібералізація характеризується глибокими змінами в системі регулювання світової економіки. Протягом багатьох століть захисником національних економічних інтересів і регулятором внутрішніх господарських відносин країн, а також між національними суб'єктами й зовнішнім світом виступала держава. Вона встановлювала правила гри й примушувала фізичних і юридичних осіб їх дотримуватись. У міру розвитку ринкових регуляторів економіки склався симбіоз державного й ринкового регулювання. Однак в умовах глобалізації економіки держава як управлінська підсистема зіткнулася із принципово новою ситуацією. Держава дедалі більше втрачає можливість ефективно використовувати такі традиційні важелі макроекономічного регулювання, як імпорتنі бар'єри й експортні субсидії курс національної валюти. В умовах досить високої й усе більш наростаючої взаємозалежності національних економік уряд змушений користуватися ними з оглядом на інші держави, інтереси яких можуть бути при цьому зачеплені, і на поводження впливових недержавних суб'єктів міжнародних економічних відносин (ТНК), які своїми відповідними діями можуть звести нанівець очікуваний ефект від запровадження заходів або використати їх на шкоду даній країні.

На думку М. Аллі, повна лібералізація торгівлі й руху капіталів між країнами можлива й бажана тільки в рамках регіональних комплексів, що поєднують економічно й політично асоційовані країни зіставленим рівнем соціально-економічного й військово-політичного розвитку [1]. У зв'язку з цим Україні, особливо в рамках аграрної сфери, доцільно лібералізувати торгівлю аграрною продукцією в рамках регіонального комплексу СНГ, який і в сучасних умовах продовжує залишатись головним імпортером національної продукції сільського господарства (особливо це стосується Росії).

І. Стігліц вважає, що "...лібералізація господарського життя не виправдала покладені на неї надії і привела до посилення соціального розшарування й падіння життєвого рівня в багатьох країнах, що розвиваються" [12]. Це пов'язане з тим, що лібералізація зовнішньої торгівлі в країнах, що розвиваються, стала суттєвою причиною збільшення безробіття, оскільки вона зумовлена банкрутством багатьох національних підприємств, які нездатні витримати конкуренцію з іноземними фірмами, у тому числі й на внутрішньому ринку.

Про масштаби й інтенсивність процесу переміщення регуляторних

повноважень із державного на міждержавний рівень свідчать наступні цифри. Із середини 40-х рр. ХХ ст. дотепер виникло близько 3 тис. міжурядових організацій, що регулюють різні сфери економіки. Їх доповнюють майже 20 тис. неурядових міжнародних організацій. Особливе значення в цій сфері має діяльність Міжнародного валютного фонду (МВФ), Організації ООН по торгівлі й розвитку (ЮНКТАД), Світової організації торгівлі (СОТ), основне завдання якої регулювання міжнародного торговельного порядку.

При цьому необхідно зазначити, що діяльність міжнародних економічних організацій не завжди є ефективною. Так, у книзі "Тіньові сторони глобалізації" (2002) І. Стігліц висуває наступні критичні аргументи до цих міжнародних інститутів. На його думку, ці організації не виконали покладені на них завдання — підтримати стабільності у світовому господарстві, а також надання економічної допомоги країнам, що розвиваються. Так, за останні 25 років економічні кризи пережили 100 країн світу: МВФ практично не вдається запобігти розвитку кризових тенденцій в окремих країнах. Більше того, реалізація програм і рекомендацій МВФ найчастіше не тільки не поліпшує ситуацію в економіці, а й загострює кризові явища. Членство у СОТ (раніше, у ГАТТ) змушувало країни, що розвиваються, проводити курс на лібералізацію національного зовнішньоторговельного режиму. Однак реальна неконкурентоздатність багатьох галузей призводила до масового банкрутства підприємств і навіть галузей, скорочення робочих місць і, як наслідок, до падіння життєвого рівня в країнах, що розвиваються (такий розвиток подій цілком прогнозований для галузей аграрного сектору України, таких як галузь тваринництва та бурякоцукрова галузь).

Рестриктивна фіскальна політика, приватизація (у тому числі сільсько-господарських земель), відкриття внутрішніх ринків (у тому числі аграрних) — усі ці заходи жорстко пропонуються керівництвом МВФ урядам країн, що розвиваються. Помилковою є також приватизація без попереднього прийняття законодавчих актів, що регулюють процес конкуренції, з одного боку, і соціальні гарантії, що надаються, — з другого. У подібних випадках неминує виникають такі негативні явища, як неогрунтоване завищення цін з боку підприємств-монополістів, масові скорочення робочих місць і, як наслідок, зростання безробіття (особливо в сільській місцевості).

На наш погляд, однією з причин неефективної роботи МВФ і Світового банку є очевидні недоліки у системі виборності керівництва цих організацій. Так, у керівні органи МВФ і Світового банку входять виключно

представники розвинених країн. При цьому процедура виборів має закритий характер. Відповідно, діяльність цих організацій представляє інтереси розвинених країн взагалі і окремих підприємницьких кіл (ТНК) зокрема. У результаті розвинені індустріальні країни продовжують впливати на економічну політику країн, що розвиваються, що найчастіше гальмує економічний прогрес останніх. Наприклад, квотування та ліцензування експорту зернових з України в 2006 р. призвело до спільної "ноти протесту" дипломатичних кіл США, Франції та інших розвинених країн, що спіткало український уряд піти на поступки в цьому питанні. В даному випадку вказані міжнародні політичні інституції захищали інтереси зернових трейдерів — транснаціональних корпорацій (ТНК), таких як "Рамбурс", "Каргілл", "Сантрейд", "Альфред С.Топфер", "Серна" та ін. [9]. Причому крупний міжнародний капітал у вигляді ТНК представлено в Україні й на інших аграрних ринках: олійних культур (Cargill та Bunge), молочному ("Вім-Біль-Данн", "Рейнфорд", ЮніМилк", "Лакталіс", "Людсдорф", "Фанні", "Денон") та ін. [3].

Вищевикладене, звичайно, не означає, що національна держава як регулюючий механізм внутрішньо-економічних і міжнародних відносин (за наявності великої кількості міжнародних організацій) уже втратила свій вплив. Він зберігається, але вже як одна (нехай навіть досить важлива) ланка складного глобального механізму, що регулює глобальні економічні відносини. Тому у міру наростання темпів глобалізації дедалі більша частина державного суверенітету перерозподіляється між локальними, регіональними й всесвітніми регулюючими інститутами.

Тому, на наш погляд, процес глобалізації повинен розглядатися комплексно, і визначити глобалізацію можна тільки шляхом виділення граней: інтернаціоналізація економіки, з одного боку, та взаємозалежність національних економік — з другого, які перебувають як у єднанні інтересів одних суб'єктів світогосподарських зв'язків, так і в протиріччі у їх відносинах з іншими. Тобто комплексне визначення глобалізації можна визначити як розширення масштабів міжнародних обмінів (товарів, послуг, капіталу, трудових ресурсів тощо) та їх подальша інтенсифікація на основі утворення фінансових, транснаціональних, телекомунікаційних й інших мереж, що призводить до послаблення регуляторних функцій національної держави через їх перерозподіл у бік міжнародних інституцій (засновниками яких є високорозвинуті держави МВФ, СОТ, Світовий банк, ЄБРР) за допомогою діяльності транснаціональних утворень та запровадження подвійних стандартів у політиці та економіці високорозвинених країн.

На основі проведених досліджень можна зробити наступні висновки.

Порівняння України з іншими країнами доводить, що значний ресурсний потенціал аграрного сектору, зокрема такі його вирішальні складові, як трудові та земельні ресурси, поки що використовується з низькою ефективністю, чим і пояснюються незначні виробничі результати. Дослідження показує, що країни, які досягли суттєвих успіхів у сільськогосподарському виробництві, отримують значну бюджетну підтримку у вигляді субсидій, дотацій та інших надходжень. Це дає їм змогу повніше використовувати такі потужні фактори економічного розвитку, як науково-технічний прогрес та інвестиції в людський капітал. Отже, для нарощування темпів розвитку аграрного сектору України необхідно знайти ресурси для допомоги сільськогосподарським товаровиробникам і створити умови для підвищення їх зацікавленості в інтенсифікації виробництва, що є особливо актуальним в умовах глобалізації світових ринків.

У сучасних умовах формується цілісний механізм світової економіки, поза яким не може розвиватися жодна держава. Глобалізаційні процеси ведуть до поглиблення й уніфікації економічних інтеграційних процесів, викликаючи до життя нові форми організаційної єдності держав у даній сфері міжнародних відносин, у тому числі за допомогою впровадження наднаціональних органів регулювання. На наш погляд, ефективність наддержавного втручання більшою мірою залежить не від того, яку частину свого суверенітету держави-члени делегують глобальним інститутам, а від того, як всі держави дотримуються спільно вироблених правил гри не тільки у своїй зовнішньоекономічній діяльності, а й у внутрішній економічній політиці (як правило, розвинені країни, на відміну від країн, що розвиваються, дозволяють собі зневажати цими вимогами).

При цьому у сфері міжнародних економічних відносин спостерігається зближення національних економік, уніфікація економічного законодавства відповідно до норм міжнародного права. У цьому процесі велике значення має співробітництво міжнародних організацій (перш за все СОТ) з окремими країнами, які зацікавлені у вирішенні національних проблем у рамках міжнародного господарства. У зв'язку із цим участь у міжнародних економічних організаціях (таких як СОТ, ЄП, ЄС) є принципово важливою для України, оскільки з їх допомогою можливе більш ефективне відстоювання власних економічних інтересів в аграрному секторі, а також успішне вирішення соціально-економічних проблем на селі.

Таким чином, тенденції сучасної глобалізації відбивають як об'єктивний, так і суб'єктивний бік цього про-

цесу. Процес інтернаціоналізації, що набув глобальних планетарних масштабів, як і процес регіональної інтеграції, проходить на двох рівнях. Перший рівень — це рівень стихійно-ринкових процесів. На другому рівні вступають у систему відносин держави, які створюють міждержавні організації й у такий спосіб намагаються на наддержавному рівні регулювати процеси глобалізації. Тому, коли ми чуємо, що глобалізація являє собою якусь погрозу, то, на наш погляд, це може свідчити про запізнювання заходів з регулювання цього процесу з боку держав. Однак це відбувається, як правило, не стільки з об'єктивних причин, скільки із суб'єктивних. Тому подальші дослідження будуть спрямовані на визначення впливу суб'єктивних факторів глобалізації на розвиток аграрного сектору України.

Література:

1. Алле М. Глобализация: разрушение условий занятости и экономического роста. Эмпирическая очевидность. — М.: ТЕИС, 2003. — 314 с.
2. Бизнес. — 2003. — 21 апр. — № 16 (535). — С. 85.
3. Бизнес. — 2003. — 4 декаб. — № 49 (724). — С. 139—143.
4. Калугин В., Ильичев Р. Железные объятия глобализации // Бизнес. — № 30 (549). — 28 июля. — 2003. — С. 58—65.
5. Лукашевич В.М. Глобалистика: Учебное пособие. — 3-е издание, переработанное и дополненное. — Л.: "Новий Світ-2000", 2006. — 540 с.
6. Ленский Е.Ф., Цветков В.А. Транснациональные финансово-промышленные группы и межгосударственная экономическая интеграция: реальность и их перспективы. — М.: АФПИ "Экономика и жизнь", 1998. — С. 29—37.
7. Международные экономические отношения: Учебник // Внешнеэкономический бюллетень / Под общ. ред. В.Е. Рывалкина. — М.: Дипломат. академия при МИД РФ, 1997. — 384 с.
8. Международные экономические отношения: Учеб. для вузов / Е.Ф. Жуков, Т.И. Капаева, Л.Т. Литвиненко и др.; Под ред. проф. Е.Ф. Жукова. — М.: ЮНИТИ-ДАНА. — 2000. — 485 с.
9. Саливон С., Шмидт Т. Выйти из транса // Бизнес. — 2006. — 16 октяб. — № 42 (717). — С. 140—141.
10. Саблук П.Т. Основні мотиви щодо вступу України до Світової організації торгівлі // Економіка АПК. — 2002. — № 10. — С. 8—10.
11. Трегобчук В.М. Концептуальні основи сталого та екологічного розвитку національного АПК // Проблеми сталого розвитку України. — К.: "БМТ", 1998. — С. 112—125.
12. Яковец Ю. Глобализация и взаимодействие цивилизаций. — М.: Экономика, 2001. — 346 с.

Стаття надійшла до редакції 13.04.2009 р.